

Šikana mezi vrstevníky ve škole očima Linky pro rodinu a školu

Část 1. Je to šikana, nebo není? Jak to poznat a na co se ptát

LUCIE HERMÁNKOVÁ

V článcích ve Školním poradenství v praxi 1/2018 a 2/2018 jsme se zabývali tématem bezpečného klimatu jak ve vztazích mezi učiteli a žáky, tak mezi učiteli ve sboru navzájem a rovněž nastavením pravidel spolupráce mezi pedagogy, vedením školy a rodiči. Dnes se budeme věnovat tématu šikany tak, jak je nejvíce známé, a sice v podobě ubližování ve vrstevnické skupině dětí ve škole.

Takzvané školní šikanování je tématem, kterým se má každé školské zařízení zabývat. Škola má ze zákona jednoznačnou odpovědnost za vytváření a udržování bezpečného prostředí, za ochranu žáků a jejich zdraví a za předcházení vzniku jakýchkoli forem rizikového chování na škole, tedy i šikany. Škola má k dispozici postup doporučený *Metodickým pokynem MŠMT k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních* (dostupné na www.msmt.cz).

Šikana jako jev se vyskytuje ve vrstevnických skupinách, mezi žáky a pedagogy a též mezi pedagogy ve sboru (pak by šlo o podhoubí pro šikanu učitele). Nezáměrně může šikanu ve třídě spustit i pedagog, např. když sám používá směšně zkomolené příjmení žáka nebo jeho hanlivou přezdívku. Ale stačí, pokud na nevhodné oslovování spolužáka prostě jen nereaguje, buď jej tiše schvaluje (neudělá nic proti), nebo se na něm dokonce sám aktivně podílí (dává ostatním příklad).

Šikaně se ve školním prostředí prostě nelze vyhnout, riziko výskytu se dá pouze minimalizovat. Nejspolehlivější prevencí výskytu šikany je soustavná práce na vytváření bezpečného klimatu v celé škole. To je úkolem autority, tj. pedagogů – nastavit ve škole základní „technická a provozní“ pravidla chování pomocí školního řádu, včetně popisu sankcí za jejich porušení.

Školním řádem a průběžnou prací se vztahy (ideálně na třídnických hodinách, kde je prostor pro reflexi funkčnosti třídních pravidel) dává škola jasně najevo svůj postoj (jak směrem k žákům, tak k rodičům): „Ubližování je nepřijatelné, takové chování neschvalujeme.“ Ten je v praxi jasně deklarován tím, že se jakýmkoli podezřením na šikanu škola

zabývá a správně jej šetří a řeší dle doporučeného postupu MŠMT (viz výše).

Šikana jako termín bývá často nesprávně používána, stala se moderní „nálepkou“ chybně používanou pro označení nej-různějších forem nepřijemného, nevhodného či rizikového chování. Že termín šikana někdy nepřiléhavě používají děti jako štít, je vcelku pochopitelné (např. doma, když je 13letá dcera „šikanována“ rodiči, protože po ní chtějí, aby vynesla koš s odpadky, nebo ve škole, když se polovina šesté třídy cítí být „šikanována“ tím, že se na angličtinu musí přesunout do jiné třídy, zatímco druhá půlka zůstává v jejich kmenové). Horší je, když termín nesprávně používají dospělí, a to jak rodiče, tak bohužel i někteří pedagogové.

Nejširší definicí termínu **šikana je zneužívání moci** (záměrné využití převahy). Úplně obvykle **lze šikanu vnímat jako ubližování**, které vykazuje jisté specifické znaky (viz dále v článku). Ne každé ubližování je automaticky šikanou. Například když se dva spolužáci nechají vyhecovat a poperou se o to, která značka mobilu je lepší, jde o jednorázový konflikt, o to, kdo má pravdu. Podobná je i situace, kdy se mezi sebou vulgárně oslovuje několik spolužáků – jde o poměrování sil, ale síly jsou vyrovnané, děti se urážejí navzájem. Oba případy jsou samozřejmě nevhodným chováním a je nasnadě, aby škola zasáhla. Ale pokud se mezi aktéry neděje nic dalšího, nejedná se o šikanu. Oproti jiným formám nevhodného chování jsou u šikany typické projevy útočící na lidskou důstojnost. Nejde tedy jen o to, ublížit, ale zejména **ponížit, zostudit, zastrašit, zesměšnit, ztrapnit**.

Proto se na lince 116 000 nespokojíme s tím, že volající hovoří o šikaně, ale potřebujeme od něj zjistit co nepřesnější

PREVENCE

obraz o situaci, což znamená získat co nejvíce konkrétních informací. Pokud škola zachytí informace o šikaně (obrátil se na ni dítě samo, jeho spolužák nebo rodič či si jí všimne přímo pedagog či jiný zaměstnanec školy), měla by si doplnit informace obdobným způsobem. Jde o odpovědi na jednoduché otázky:

- **Komu** je ubližováno? (Respektive komu všemu, zda jedinci, nebo více spolužákům.)
- **Jak** konkrétně ubližování vypadá? (Co přesně se děje, nejlépe reálný popis – tedy nikoli „vulgárně mu nadávají“, ale „oslovují ho ‚ty mrčko, pičusi, jebáku‘, nikoli „ničím věci“, ale „postříkali mu bundu zeleným sprejem a rozstříhli ji na zádech nůžkami“, nikoli „nebaví se s ní“, ale „když se přiblíží ke skupince spolužáček, všechny zmlknou, obrátí oči v sloup, řeknou ‚fúúúj‘, teatrálním gestem si zacpou nos, otočí se k ní zády a přesunou se jinam“.)
- **Kdo** ubližuje? (Respektive kdo všechno ubližuje a jak, kdo víc a kdo méně, jsou-li tam rozdíly, ale také kdo neubližuje, případně kdo se zastane. Neméně důležitý je údaj, kdo všechno o tom ví – kdo to viděl, slyšel, byl svědkem; podstatná jsou konkrétní jména.)
- **Kdy** a odkdy se to děje? (Respektive jak dlouho popisovaná situace trvá, kdy vše začalo, jak často se to děje, včetně konkretizace – např. „začalo to před šesti měsíci, jenom občas, asi jednou týdně, ale teď poslední dva měsíce se to děje i ve škole a skoro každý den“.)
- **Kde** se to děje? (Respektive kde k ubližování dochází a kde naopak ne – např. „začalo to na zastávce autobusu, když jezdíme ze školy domů, pak to zkoušeli i ve škole v šatně a na záchodcích, snažím se jim vyhýbat, ale teď mi nedají pokoj ani ve třídě o přestávce“.)

Doporučujeme pedagogům, aby si konkrétní informace v co nejpřesnější popisné podobě (např. citace v uvozovkách) písemně zaznamenali. Zápis má kromě „skutkové podstaty“ (což jsou odpovědi na výše uvedené otázky) obsahovat také formální náležitosti (např. „dne toho a toho se dostavila paní XY, matka žáka YZ, a sděluje toto...“). Pokud informaci zachytí řadový pedagog, měl by se o pomoc obrátit na metodika prevence, do jehož kompetence šetření šikany spadá. Informace získané od rodiče, spolužáka nebo přímo žáka, jemuž je ubližováno, může škola doplnit informacemi z „vlastních zdrojů“ – pozorováním. Tím je míněno doptat se pedagogů, kteří ve třídě učí, kuchařek v jídelně, personálu v družině, školníka a uklízeček... Když posbíráte jednotlivé kousky a složíte mozaiku dohromady, pak je teprve jasně viditelná závažnost případu. Samozřejmě je nutné informovat také vedení školy (ředitele), aby o situaci vědělo (i když se na procesu šetření samo nepodílí) a předešlo

se situacím, kdy se na něj obrátí rozezlý rodič, že jeho dítěti ve škole ubližují.

Pokud na lince 116 000 nehovoříme rovnou s tím, komu je ubližováno (nevolá dítě samo, ale buď jeho rodič, spolužák, kamarád či jiný blízký, nebo pedagog, který zachytil signály a má podezření na šikanu), obvykle při doptávání narazíme na skutečnost, že na některé otázky volající nezná přesnou odpověď nebo ji nezná vůbec. Pak nezbyvá nežli volajícího instruovat, aby motivoval k zavolání na linku 116 000 přímo toho, komu se snaží pomoci (ubližovanému), nebo od něj alespoň chybějící odpovědi získal (instruujeme jej, jak s ubližováním hovořit, jak ho podpořit) a zavolal znovu. Bez dostatečných informací se totiž nemůžeme pohnout dál.

Školy bývají v podobné situaci, informace o podezření na šikanu se k nim mohou dostat z různých míst. Ideální je doptat se přímo u zdroje, tj. oslovit přímo toho, komu je ubližováno, neboť ten zná nejlépe odpovědi na výše uvedené otázky. Ovšem rozhovor je nutné vést velmi citlivě – jistě si umíte představit, jak může být pro dítě obtížné hovořit o situacích, kdy ho někdo dělá a opakovaně ponižuje, zesměšňuje, ubližuje mu a ono se nedokáže nebo nemůže bránit.

Abychom se v procesu mohli posunout dál, je třeba na základě získaných informací (odpovědí na výše uvedené jednoduché zjišťovací otázky) „diagnostikovat“, zda se jedná o šikanu, či o jiný typ nevhodného a rizikového chování. Stojí před námi otázka: „Jak šikanu rozpoznat?“ Zapsané informace porovnejte s následujícími znaky šikany a máte odpověď. Jde o konkrétní sadu ukazatelů, na základě kterých lze v konkrétním případě rozpoznat, zda se jedná o šikanu, či nikoli. **Znaky šikany**¹ jsou pozorovatelné v chování jednotlivců v dané skupině:

- **záměr** – cílem útoku (fyzického či psychického) je ublížení a ponižení (nejde o ublížení nevědomky či náhodně ani o útok, jehož cílem je vyřešit konfliktní situaci nebo prosadit svůj názor);
- **opakování** – útoky se opakují vůči stejnému konkrétnímu žákovi / skupině žáků (ubližovat může stejná osoba nebo různé osoby), zpravidla po delší časový úsek (výjimečně jde o útoky vůči většímu počtu žáků, proto nemusejí být vyhodnoceny jako opakované, nebo se šikana odehraje ve velmi krátkém souvislém čase, např. na lyžařském výcviku);
- **nepoměr sil** – mezi tím, kdo útočí, a tím, komu je ubližováno, je patrná nerovnováha sil (obrana je neúčinná a rozhodně nesouvisí pouze s početní převahou útočnicků či fyzickou silou, protože nepoměr sil souvisí zejména s postavením a vlivem žáků ve třídě, dostupností sociální opory ve skupině);

¹ Viz materiály MIŠ (Aisis Kladno) k programu Minimalizace šikany – vzdělávání pro pedagogy i celé sborovny v práci se šikanou. Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/produkty-mis/vzdelavaci-akce>

- **bezmoc** – ten, komu je ubližováno, nemá prostředky k účinné obraně, nevidí ze situace východisko, nemůže nebo se nechce bránit (nemusí to být jen fyzicky, intelektuálně či sociálně slabší jedinec, může být např. pouze momentálně oslaben vlivem krize v rodině; „výběr“ toho, komu budeme ubližovat, může být jen otázka aktuální souhry náhod);
- **zneužití moci** – na straně útočníků lze pozorovat vědomé zneužívání převahy, jehož následkem je bezmoc oběti;
- **snižování lidské důstojnosti** – útok je veden tak, aby byla lidská důstojnost toho, komu je ublíženo, viditelně devalvována, tj. objevují se prvky ponížení, které nebývají součástí běžných konfliktů (např. rozdíl mezi smíchem a výsměchem, rozdíl mezi nadávkou „ty jsi debil“ a „tvoje máma je ukrajinská děvka“, rozdíl mezi dloubnutím loktem do žeber a močením do aktovky).

Pokud si u konkrétního pozorovaného či oznámeného jednání pedagogové uvědomí, že většina ukazatelů je naplněna, pak před sebou mají opravdu případ šikany. Škola je ze zákona povinna jej začít šetřit a řešit; pokud nezačne šetřit a řešit, bude stížnost podaná na ČŠI nespokojeným rodičem shledána jako oprávněná.

Pokud už víme, že se o šikanu jedná, je dobré zorientovat se ještě v jejím vývoji, respektive zjistit závažnost – zda se jedná o počáteční, nebo pokročilé stadium –, neboť postup řešení se v obou případech liší. Obdobně jako u znaků šikany (šikana ano, nebo ne?) existují kritéria posouzení závažnosti (ve kterém stadiu jsme?), kterými se budeme zabývat v dalším článku.

Někdy bývá pro pedagogy náročné rozpoznat šikanu od tzv. škádlení (jiný typ projevované agrese, nevhodného

chování, kde se jedná o převážně o vzájemné interakce). Zásadním rozlišujícím prvkem mezi šikanou a škádlením je možnost a schopnost žáka (či jiného člena třídy nebo skupiny ve třídě) na škádlení adekvátně reagovat, tzn. schopnost a možnost nepříjemné škádlení ve třídě zastavit (opětovat jej, bránit se, vyjádřit „ne“ – „přestaň, nedělej mi to, bolí to, je mi to nepříjemné“).

Ve třídě, kde jsou zdravě nastavené vztahy, kde škola aktivně a soustavně pracuje s třídními pravidly a tím vytváří bezpečné klima, nebývá obtížné škádlení zastavit, ať už tak dokáže učinit přímo sám žák, kterému se děje, za pomoci jiného spolužáka či spolužáků, nebo alespoň s dopomocí pedagoga. Ovšem pokud se žák nebrání (neumí/nechce/nemůže se bránit) a nepříjemné, agresivní jednání pokračuje a nikdo nezasáhne na jeho obranu, pak existuje velké riziko, že škádlení přeroste v šikanu.

Práce s tématem šikany bývá složitá. Většinou škola tuší, že „tohle už by se mělo řešit“, nebo teprve zvažuje, zda už řešit, nebo ještě ne (je to ještě škádlení, nebo už šikana?). Možná sám metodik prevence u konkrétního podezření na šikanu přemýšlí nad způsoby šetření a řešení – jak a kudy, není si zcela jist. Potřebuje podpořit a utřídit myšlenky, aby dospěl ke správným možnostem.

Právě pro tyto případy nabízíme pedagogům pomocnou ruku – **nezávislou telefonickou konzultaci – kdykoli a bezplatně – na Lince pro rodinu a školu 116 000**. Nepotřebujeme vaši identitu ani informaci, o jakou školu se jedná, abychom vám pomohli. Konzultujte klidně i anonymně. Ale konejte, dítě samo si se šikanou poradit nedokáže a je potřeba jej ochránit. Není navíc potřeba chránit jen toho, komu je ubližováno, ale i ostatní.

Mgr. Lucie Hermánková, Linka pro rodinu a školu 116 000

Jsme také na facebooku

Řízení školy

Lajkujte

Komentujte

Sdílejte

Soutěžte s námi !